

حقوق غیرمالی زوجین برهم

فاطمه اکرامی¹

چکیده

حقوق غیرمالی زوجین بر یکدیگر از منظر دین اسلام، از جمله مهم‌ترین مبانی استحکام خانواده و سلامت روانی زوجین به شمار می‌آید. این حقوق شامل حسن معاشرت، مودت و رحمت، احترام متقابل، همکاری در تربیت فرزند، مشورت در تصمیم‌گیری‌ها و تمکین عاطفی است که در قرآن کریم، روایات معصومین (ع) و منابع فقهی به‌طور جامع مطرح شده‌اند. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی به تبیین این حقوق پرداخته و اهمیت آنها را در تحکیم بنیان خانواده و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مورد بررسی قرار داده است. نتایج نشان می‌دهد رعایت این حقوق، نقش بسزایی در افزایش رضایت زناشویی، کاهش تعارضات خانوادگی و تربیت فرزندان صالح دارد و غفلت از آنها می‌تواند زمینه‌ساز فروپاشی خانواده باشد. در پایان، ضرورت توجه بیشتر به ترویج این آموزه‌ها در سطح جامعه و نهادهای فرهنگی تأکید شده است.

کلید واژه: حقوق غیر مالی. رابطه زناشویی. خانواده

مقدمه

خانواده، به عنوان نخستین نهاد اجتماعی که انسان در آن پرورش می‌یابد، از اهمیت والایی در فرهنگ و معارف اسلامی برخوردار است. در نگاه دین اسلام، پیوند زناشویی تنها یک قرارداد حقوقی یا رابطه مادی نیست، بلکه پیمانی الهی و عهده مقدس است که اساس آن بر محبت، رحمت و مسئولیت متقابل بنا نهاده شده است. این پیوند، بستر اصلی رشد اخلاقی، تربیتی و روحی انسان‌هاست. یک رابطه دارای ابعاد مختلفی است دارای احکام و حقوقی است که یکی از آنها حقوق غیر مالی است.

در حالی که بخش زیادی از قوانین مدنی و فقهی ناظر بر جنبه‌های مالی روابط زوجین مانند نفقه، مهریه و ارث است، بخش مهم‌تری از این رابطه در حوزه حقوق غیرمالی قرار دارد؛ حقوقی که نه بر پایه مال، بلکه بر اساس اخلاق، محبت، احترام، حسن معاشرت، همدلی و مسئولیت‌پذیری بنا نهاده شده‌اند. این حقوق، نه تنها بنیان خانواده را تحکیم می‌بخشند، بلکه در شکل‌گیری جامعه‌ای سالم و اخلاقی نیز نقش مؤثری ایفا می‌کنند. در دنیای معاصر، با توجه به پیچیدگی‌های زندگی و فشارهای فرهنگی و روانی، غفلت از حقوق غیرمالی در روابط خانوادگی، زمینه‌ساز بسیاری از آسیب‌ها و ناهنجاری‌ها شده است. بنابراین بازنگری و تأملی دوباره در آموزه‌های دینی اسلام در خصوص این دسته از حقوق، ضرورتی انکارناپذیر

¹ فاطمه اکرامی حوزه علمیه بقیة الله اعظم نسیم شهر

به نظر می‌رسد. مقاله حاضر با هدف تبیین حقوق غیرمالی زوجین بر یکدیگر از منظر دین اسلام نگاشته شده و تلاش دارد تا با بهره‌گیری از منابع قرآنی، روایی و فقهی، به ابعاد مختلف این حقوق پرداخته و نقش آن‌ها را در تحکیم روابط زناشویی و تعالی نهاد خانواده روشن سازد.

1- حُسن معاشرت

یکی از مهم‌ترین حقوق غیرمالی زوجین نسبت به یکدیگر در آموزه‌های اسلامی، «حسن معاشرت» است؛ مفهومی که شامل رفتار نیکو، گفتار ملایم، رعایت ادب، و رعایت انصاف در زندگی مشترک می‌شود. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ² «...و با آنان (زنان) به‌نیکی رفتار کنید. این آیه شریفه، اصل تعامل صحیح و انسانی در روابط خانوادگی را بیان می‌کند. واژه «معروف» در ادبیات قرآن به معنای هر امر پسندیده عرفی و شرعی است، و حسن معاشرت شامل برخورد محبت‌آمیز، پرهیز از خشونت، رعایت حقوق روانی و عاطفی، و مدارا در مشکلات است.

1-1. مصادیق حسن معاشرت در سیره اهل بیت (ع)

در منابع روایی، امامان معصوم (ع) تأکید زیادی بر خوش‌رفتاری با همسر داشته‌اند. از امام صادق (ع) روایت شده است: مَنْ حَسَنَ بَرُّهُ بِأَهْلِهِ زَيْدٌ فِي رِزْقِهِ³ «هر کس با خانواده‌اش خوش‌رفتار باشد، روزی‌اش افزایش می‌یابد».

همچنین پیامبر اسلام (ص) فرمودند: خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي⁴ «بهترین شما کسی است که برای خانواده‌اش بهتر باشد، و من بهترین شما برای خانواده‌ام هستم».

این احادیث به روشنی نشان می‌دهند که اسلام، خوش‌رفتاری و اخلاق نیکو را نه تنها وظیفه‌ای فردی، بلکه فضیلتی اجتماعی و دینی می‌داند که موجب پایداری خانواده و رشد شخصیت زوجین می‌شود.

1-2. آثار فردی و اجتماعی حسن معاشرت

رفتار نیکو در خانواده آثار عمیقی در روحیه و سلامت روانی همسران دارد. زوجی که با احترام، مدارا، و مهربانی با یکدیگر رفتار می‌کنند، نه تنها خود آرامش بیشتری خواهند داشت، بلکه محیطی سالم برای تربیت فرزندان فراهم می‌آورند. در مقابل، خشونت، بی‌تفاوتی یا گفتار تحقیرآمیز، هرچند بدون آسیب مالی باشد، می‌تواند زمینه‌ساز فروپاشی خانواده گردد. بنابراین، حسن معاشرت به‌عنوان یک وظیفه اخلاقی، ضامن بقاء رابطه سالم زناشویی است.

2- مودّت و رحمت در روابط زوجین

یکی از اصول اساسی در روابط زن و شوهر، وجود «مودّت» و «رحمت» میان آن‌هاست. خداوند در قرآن کریم، این دو ویژگی را از نشانه‌های عظمت آفرینش و حکمت الهی در تشکیل خانواده معرفی می‌کند:

² سوره نساء، آیه ۱۹

³ الکافی، ج ۵، ص ۵۰۹

⁴ سنن الترمذی، حدیث شماره ۳۸۹۵

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً... و از نشانه‌های او آن است که برای شما از (جنس) خودتان همسرانی آفرید تا نزد آنان آرامش یابید، و میان شما دوستی و مهربانی قرار داد.⁵

در این آیه، سه محور اساسی برای زندگی زناشویی برشمرده شده است:

2-1 سکونت و آرامش

2-2 مودت (محبت عمیق)

2-3 رحمت (دلسوزی و گذشت)

معنای مودت و رحمت

مودت به معنای عشق و علاقه قلبی است که به صورت رفتاری نیز نمود پیدا می‌کند؛ همان ابراز محبت، نوازش، توجه، و علاقه قلبی به همسر. رحمت به معنای مهربانی همراه با گذشت و تحمل خطای دیگری است؛ یعنی گذشت از لغزش‌های همسر، صبر در برابر مشکلات، و حمایت در تنگناها. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می‌فرماید: مودت به احساسات درونی اشاره دارد که منشأ رفتارهای محبت‌آمیز می‌شود و رحمت به اعمال بیرونی اشاره دارد که انسان را وادار به رفتارهای مهربانانه در برابر ضعف‌ها و نیازهای دیگری می‌نماید.⁶

3- نمونه‌هایی از سیره پیامبر اسلام(ص)

از جلوه‌های مودت و رحمت در زندگی خانوادگی پیامبر اکرم(ص)، نوع رفتار ایشان با همسران‌شان است. در منابع متعدد آمده است که ایشان با وجود جایگاه والای خود، همواره با خانواده خود با مهربانی و نرمی رفتار می‌کردند. روایت شده که پیامبر(ص) ظرف آب برای حضرت خدیجه(س) می‌آورد، کف خانه را جارو می‌کرد، و در کارهای خانه مشارکت داشت: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَخْصِفُ نَعْلَهُ، وَيَخِيطُ ثَوْبَهُ، وَيَعْمَلُ فِي بَيْتِهِ كَأَحَدِكُمْ» (پیامبر(ص) کفش خود را می‌دوخت، لباس خود را وصله می‌زد و در خانه همانند یکی از شما کار می‌کرد).⁷

4. آثار مودت و رحمت

وجود این دو عنصر باعث می‌شود که روابط زناشویی از سطح وظیفه صرف به سطح علاقه و مشارکت واقعی برسد. خانواده‌ای که در آن محبت و گذشت حاکم باشد، فرزندان سالم‌تری تربیت می‌شوند، آرامش روانی بیشتری وجود دارد، و اعتماد متقابل تقویت می‌شود. در مقابل، بی‌مهری، خشونت عاطفی، و نبود حمایت روانی، هرچند بدون پیامد مالی باشد، بنیان زندگی مشترک را سست می‌کند. اسلام با قرار دادن مودت و رحمت در متن زندگی زناشویی، نشان داده که نهاد خانواده تنها با محبت و فداکاری قوام می‌یابد.

⁵ سوره روم، آیه ۲۱

⁶ طباطبایی، المیزان، ج ۱۶، ص ۵۸

⁷ مسند احمد بن حنبل، ج ۶، ص ۲۵۶

5- احترام متقابل میان زوجین

احترام متقابل یکی از ارکان اساسی در روابط زنشویی سالم و پایدار است. اسلام بر کرامت انسانی زن و مرد تأکید فراوان دارد و آموزه‌های دینی ما توصیه کرده‌اند که هر یک از زوجین باید شأن و شخصیت دیگری را حفظ کند، از تحقیر، بی‌احترامی، خشونت کلامی یا رفتاری بپرهیزد و در کلام و رفتار خود، حرمت یکدیگر را نگاه دارد.

5-1. احترام، ریشه در کرامت انسانی دارد

اسلام کرامت انسان را ذاتی می‌داند: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ... و همانا فرزندان آدم را گرامی داشتیم⁸... وقتی زن و مرد، هر دو انسان‌هایی با کرامت الهی هستند، رفتار محترمانه با یکدیگر، امری بدیهی و واجب اخلاقی است.

5-2. روایات درباره لزوم احترام به همسر

در سیره پیامبر اعظم (ص) و اهل بیت (ع)، احترام به همسر جایگاه ویژه‌ای دارد. از امام باقر (ع) روایت شده: مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ، وَ لَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَئِيمٌ «جز انسان بزرگوار، زن را گرامی نمی‌دارد، و جز انسان پست، او را خوار نمی‌سازد»⁹. همچنین آمده است که یکی از معیارهای مردان نیکو، زبان نرم و رفتار محترمانه با همسر است: إِنَّ مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ حُبَّ النِّسَاءِ «یکی از اخلاق پیامبران، محبت به زنان است»¹⁰. در فرهنگ اسلامی، حتی در اختلافات و ناراحتی‌ها نیز حفظ حرمت همسر یک وظیفه شرعی و اخلاقی تلقی شده است.

5-3. احترام زبانی و رفتاری

احترام در گفتار: پرهیز از توهین، تحقیر، دشنام، فریاد و کلمات تحقیرآمیز
احترام در رفتار: نادیده نگرفتن احساسات همسر، عدم بی‌تفاوتی، رعایت ادب در حضور دیگران
احترام به شخصیت و عقاید: مشارکت در تصمیمات خانوادگی، ارزش‌گذاری به دیدگاه‌های طرف مقابل

5-4. آثار احترام متقابل در خانواده

تقویت اعتماد میان زوجین
افزایش صمیمیت و آرامش روانی
الگوسازی برای فرزندان در رعایت ادب و حرمت
کاهش تعارضات و بروز خشونت خانوادگی

⁸ سوره اسراء، آیه ۷۰

⁹ نهج الفصاحه، حدیث ۲۳۴۲

¹⁰ مکارم الأخلاق، طبرسی، ص ۲۱۲

در نقطه مقابل، بی‌احترامی به همسر نه تنها مصداق ظلم است، بلکه طبق برخی روایات، می‌تواند سبب سلب توفیق، کاهش رزق، و جلب خشم الهی شود.

6- همکاری در تربیت فرزند

تربیت فرزند، نه تنها وظیفه‌ای فردی نیست بلکه مسئولیتی مشترک میان زن و مرد است. در منظومه معرفتی اسلام، تربیت صحیح نسل آینده از اهداف اصلی تشکیل خانواده به شمار می‌آید. در این مسیر، زوجین وظیفه دارند که با همفکری، مشارکت، و همکاری عاطفی و اخلاقی، فرزندان صالح، خدانشناس و جامعه‌پذیر تربیت کنند.

6-1. اهمیت تربیت فرزند در نگاه اسلام

پیامبر اکرم (ص) فرمود: کَلِّم رَاعٍ وَ كَلِّم مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ... همه شما چوپانید و نسبت به رعیت خود مسئولید... مرد مسئول خانواده خویش است و زن نیز مسئول خانواده شوهرش است¹¹. در این روایت، بر مسئولیت مشترک زن و مرد در مدیریت و تربیت خانواده تأکید شده است. بنابراین، پدر و مادر باید دوشادوش یکدیگر در این میدان گام بردارند.

6-2. نقش زن و مرد در تربیت

نقش مادر: محبت، آرامش‌بخشی، تغذیه عاطفی، مراقبت مستقیم

نقش پدر: حمایت روانی، هدایت تربیتی، تأمین امنیت و هدایت اجتماعی

هر یک از والدین مکمل نقش دیگری است و نادیده گرفتن نقش یکی از آن‌ها موجب نقصان در تربیت می‌شود.

6-3. ضرورت هماهنگی تربیتی

اگر بین زن و شوهر در امور تربیتی اختلاف نظر وجود داشته باشد یا روش‌های متضادی را در برخورد با فرزند در پیش گیرند، کودک دچار سردرگمی می‌شود. در نتیجه، تربیت مؤثر نخواهد بود. اسلام توصیه می‌کند که پدر و مادر با همدلی، تصمیمات مشترک، و احترام به دیدگاه یکدیگر، نظام تربیتی واحدی در خانه ایجاد کنند.

امام سجاد (ع) در رساله حقوق می‌فرماید: وَ أُمًّا حَقُّ وَلَدِكَ فَإِنْ تَعَلَّمَ أَنَّهُ مِنْكَ، وَ مُضَافٌ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا... و اما حق فرزندی بر تو، این است که بدانی او از توست و در این دنیا به تو نسبت داده می‌شود¹²... این کلام، مسئولیت مستقیم پدر را گوشزد می‌کند، اما به‌طور ضمنی، نقش مادر نیز در تربیت فرزند در آیات و احادیث متعدد دیگر برجسته شده است.

¹¹ صحیح بخاری، ج ۷، ص ۱۲۵

¹² تحف العقول، ص ۲۶۲

آرامش و امنیت روانی، از پایه‌های اصلی یک زندگی سالم و موفق است که هر یک از زوجین باید نسبت به ایجاد و حفظ آن متعهد باشند. در آموزه‌های اسلامی، خانواده به‌عنوان مأمن و محل آرامش معرفی شده است و تأمین امنیت روانی اعضای خانواده، یکی از حقوق غیرمالی مهم است.

1-13. جایگاه آرامش در قرآن

خداوند می‌فرماید: وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ «این آیه به معنی محصور بودن در امنیت و آرامش است که به‌صورت استعاره بیان شده و در زمینه خانواده، می‌تواند نشانگر فضای امن خانه باشد⁴⁰. همچنین در آیهی دیگری: وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا⁴¹»...

و از نشانه‌های او این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا به سوی آنان آرامش یابید.

2-13. روایات درباره امنیت روانی

پیامبر اکرم (ص) فرمود: الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ «مؤمن آینه‌ی مؤمن است»⁴². یعنی هر یک باید آرامش و انعکاس احساسات و نیازهای دیگری را درک کند و از ایجاد ناراحتی و اضطراب در همسر خود خودداری کند

3-13. ابعاد حق آرامش و امنیت

پرهیز از رفتارهای خشونت‌آمیز، اعم از کلامی یا فیزیکی

ایجاد فضایی برای گفتگوهای صمیمی و حل اختلافات

حمایت عاطفی در برابر فشارهای بیرونی

فراهم کردن محیطی بدون اضطراب برای رشد فرزندان

4-13. پیامدهای نقض این حق

عدم تأمین امنیت روانی و آرامش در خانواده، موجب افزایش تعارضات، کاهش اعتماد، بروز بیماری‌های روانی و در نهایت فروپاشی کانون خانواده می‌شود.

نتیجه‌گیری

در اندیشه اسلامی، خانواده تنها یک نهاد اجتماعی یا قراردادی حقوقی نیست، بلکه کانونی مقدس است که بر پایه مودت، رحمت، اخلاق و احترام شکل می‌گیرد. از همین‌رو، در کنار حقوق مالی همچون نفقه، مهریه یا ارث، حقوق غیرمالی زوجین دارای جایگاه ویژه و بنیادین در فقه، اخلاق و سیره معصومان

⁴⁰ سوره یس، آیه ۹

⁴¹ سوره روم، آیه ۲۱

نهج‌الفصاحه، حدیث ۲۳۵۰⁴²

علیه‌م‌السلام است. مطالعه و تحلیل این حقوق از منظر آیات قرآن و روایات اهل‌بیت (ع)، نشان می‌دهد که اصولی چون حسن معاشرت، مودت و رحمت، احترام متقابل، همکاری در تربیت فرزند، مشورت در تصمیم‌گیری‌ها و تمکین عاطفی و اخلاقی، جزو ارکان زندگی مشترک در نگاه اسلامی است و نادیده‌گرفتن هر یک از این اصول، تهدیدی برای سلامت روانی، عاطفی و اجتماعی خانواده محسوب می‌شود. ویژگی ممتاز حقوق غیرمالی در این است که مستقیماً با روح و جان انسان‌ها سر و کار دارد و موجب آرامش، محبت و پایداری عمیق در روابط می‌شود. از سوی دیگر، فقدان یا نادیده‌گرفتن این حقوق، حتی اگر تمامی نیازهای مادی خانواده تأمین شده باشد، می‌تواند منجر به سردی روابط، طلاق عاطفی، و از هم‌پاشیدگی بنیان خانواده گردد. در نتیجه، بازشناسی و ترویج این آموزه‌ها در نظام آموزشی، مشاوره خانواده و برنامه‌های فرهنگی، به‌ویژه در جوامع اسلامی معاصر، امری حیاتی و بنیادین است؛ زیرا تنها از رهگذر احیای این ارزش‌ها می‌توان به تحقق خانواده‌ای سالم، مستحکم و مبتنی بر ارزش‌های الهی امید داشت.

نوآوری و راهکارها

با توجه به اینکه بیشتر مطالعات و منابع موجود، به تبیین حقوق غیرمالی زوجین از منظر قرآن، روایات و فقه پرداخته‌اند، اما کمتر به راهکارهای عملی برای زندگی معاصر پرداخته شده است. در عصر حاضر، مشکلات اقتصادی، فشارهای فرهنگی و فناوری‌های نوین، بر کیفیت روابط زناشویی تأثیرگذارند. بنابراین ارائه راهکارهای نوآورانه برای تقویت حقوق غیرمالی زوجین ضروری است.

۱. ایجاد آموزش‌های هدفمند برای زوجین

1. کارگاه‌های آموزشی زوجین:

برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در حوزه مهارت‌های ارتباطی، حل تعارض، همدلی، احترام متقابل و مدیریت استرس. این کارگاه‌ها می‌توانند بر مبنای آموزه‌های دینی و روان‌شناختی طراحی شوند.

2. استفاده از مشاوران دینی و روان‌شناسان خانواده:

ارائه جلسات مشاوره مشترک برای شناسایی نیازهای عاطفی و اخلاقی هر یک از زوجین و یافتن راهکارهای عملی برای رفع مشکلات احتمالی.

۲. بهره‌گیری از فناوری و رسانه

1. اپلیکیشن‌های آموزشی و حمایتی:

طراحی اپلیکیشن‌هایی که زوجین بتوانند مهارت‌های ارتباطی و همکاری را به شکل تعاملی تمرین کنند، یادداشت‌های روزانه احساسی داشته باشند، یا برنامه‌های مشترک برای مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی و تربیتی فرزندان تعریف کنند.

2. شبکه‌های اجتماعی و محتوای دیجیتال مثبت:

ترویج محتواهای فرهنگی و اخلاقی درباره مودت، احترام، مشورت و تمکین عاطفی، به جای محتواهای مخرب که باعث اختلاف و سوء تفاهم می‌شوند.

۳. ترویج فرهنگ مشورت و تصمیم‌گیری مشترک

1. تدوین «دفترچه خانوادگی مشورت

خانواده‌ها می‌توانند برای مسائل مالی، تربیتی و اجتماعی دفترچه‌ای داشته باشند که در آن تصمیمات مهم با مشورت ثبت شود. این کار هم شفافیت ایجاد می‌کند و هم حس مسئولیت‌پذیری زوجین را تقویت می‌کند.

2. جلسات خانوادگی هفتگی:

برگزاری جلسات کوتاه هفتگی برای حل اختلافات، برنامه‌ریزی فعالیت‌های مشترک و تبادل نظر در مورد تربیت فرزندان و امور مالی.

۴. ایجاد برنامه‌های مشترک معنوی و فرهنگی

1. فعالیت‌های دینی مشترک:

شرکت در نماز جماعت، جلسات مذهبی یا فعالیت‌های خیرخواهانه باعث افزایش مودت، آرامش و حس تعلق در خانواده می‌شود.

2. برنامه‌ریزی فرهنگی خانوادگی:

مانند مطالعه کتاب‌های اخلاقی، بحث‌های خانوادگی در مورد ارزش‌های اخلاقی، یا شرکت در کارگاه‌های فرهنگی که مهارت‌های رفتاری و اخلاقی را تقویت می‌کند.

۵. حمایت اجتماعی و شبکه‌های همیاری

1. تشکیل گروه‌های حمایتی زوجین:

خانواده‌ها می‌توانند در قالب گروه‌های همیاری و مشاوره، تجربیات خود را به اشتراک بگذارند و از تجارب دیگران استفاده کنند.

2. حمایت نهادهای فرهنگی و دینی:

مساجد، حوزه‌ها و مراکز فرهنگی می‌توانند برنامه‌های عملی برای آموزش و ترویج حقوق غیرمالی زوجین ارائه دهند.

۶. راهکارهای خاص برای تقویت تمکین عاطفی و احترام متقابل

1. تکنیک‌های همدلی فعال:

زوجین تمرین می‌کنند که در شرایط دشوار، با شنیدن فعالانه و بازتاب احساسات همسر، همدلی نشان دهند.

2. تعیین زمان گفتگوهای روزانه:

حداقل ۱۵-۲۰ دقیقه در روز برای گفتگوی آزاد و بیان احساسات به یکدیگر اختصاص یابد.

3. تقویت رفتارهای مثبت:

ثبت روزانه رفتارهای محبت‌آمیز و قدردانی‌های کوچک می‌تواند ارتباط عاطفی را مستحکم کند.

۷. نظارت و ارزیابی اثر بخشی

1. ارزیابی پیشرفت خانوادگی:

خانواده‌ها می‌توانند به صورت دوره‌ای با مشاوران یا خودشان نقاط قوت و ضعف را شناسایی کنند.

2. بهبود مستمر:

اعمال تغییرات و به‌روزرسانی راهکارها بر اساس بازخورد زوجین و شرایط زندگی، باعث می‌شود حقوق غیرمالی به صورت عملی و اثرگذار تقویت شود.

منابع

*القرآن الکریم،

*نهج البلاغه

ابن هشام، عبدالملک. السيرة النبوی. بیروت: دار المعرفة، ۱۳۷۵ق

ابن هشام، عبدالملک. السیره النبویه. قاهره: دار الحديث، 2006

احمد بن حنبل. المسند. بیروت: دار صادر، ۱۴۰۴ق.

بخاری، محمد بن اسماعیل. الصحيح. بیروت: دار ابن کثیر، ۱۴۲۹ق

تمیمی آمدی، عبدالواحد. غررالحکم و درر الکلم. قم: دارالحديث، ۱۴۱۰ق

شیخ صدوق. عیون أخبار الرضا(ع). قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۰۴ق.

جوادی آملی، عبدالله. زن در آینه جمال و جلال. قم: نشر اسراء، ۱۳۹۰

حر عاملی، محمد بن حسن. وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت، 1992

طباطبایی، محمدحسین. المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ق

- طباطبایی، سید محمدحسین. المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی، 1417ق
- طبرسی، حسن بن فضل. مکارم الأخلاق قم: شریف رضى، ۱۴۰۸ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تحقیق علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تهران: دارالکتب الإسلامیة، 1407ق.
- مجلسی، محمدباقر. بحار الأنوار. بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
- مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا، ۱۳۸۵.
- مطهری، مرتضی. تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا، 1995
- مکارم شیرازی، ناصر. ترجمه و شرح نهج البلاغه. تهران: نشر دارالهجره، 2001.